

В.В. Кузнецов, Н.В. Кузнецова

Марий йылме

Паша программе

VI класс

Йошкар-Ола

2013

УДК 81.2 Мар
ББК 74.2
К 89

*Марий туныктыш институтын
научно-методический советше темлен*

Кузнецов В.В., Кузнецова Н.В.

К 89 Марий йылме: Паша программе: VI класс. – Йошкар-Ола: Марий туныктыш институт, 2013. – 44 с.
ISBN 978-5-4325-0069-4

Марий йылме дене VI класслан паша программе образований стандарт негызеш ышталтын. Тудо тунемше йочалан шинчымаш кукшытым палемда, тун программын ужашыже-влакым урок шот дене шеледа, туныктышылан уроклан ямдылалташыже польшым ышта.

Марий йылмым туныктышо-влаклан темлалтеш.

**УДК 81.2 Мар
ББК 74.2**

ISBN 978-5-4325-0069-4

© Марий туныктыш институт, 2013

УМЫЛТАРЕН ВОЗЫМАШ

Марий йылме дене VI кл: ан чумырымо паша программе йылме дене пуышаш образований стандарт негызеш ышталтын. Тиде программе VI классыште тунемше йочалан шинчымаш кўкшытым палемда, тў% программын ужашыже-влакым урок шот дене шеледа, туныктышылан уроклан ямдылалташыже полышым ышта.

Паша программе тыгай ужаш-влак гыч шога:

1. «Марий йылме» предметым тунемме тў% содержанияй.
2. Тунемме ий мучаште йоча мом палышаш да мом ыштен моштышаш.
3. Туныктымашын цельже.
4. Тунемме предметын школ планыште верже.
5. Тунемшаш материалым шагат шот дене шеледымаш.
6. Йылме лывыртеме пашан ойыртемеже.
7. Туныктымо годым э%ертышаш тў% книга.
8. Урок шот дене тематический планированияй.
9. Туныктымо годым кучылтшаш материал.
10. Шинчымашым тест почеш тергымаш.
11. Шинчымашым тергаш кучылтшаш диктант-влак.

«МАРИЙ ЙЫЛМЕ» ПРЕДМЕТОМ ТУНЕММЕ ТҮН СОДЕРЖАНИЙ

Родо-тукум йылме-влак коклаште марий йылмын верже

I. Марий йылме родо-тукум финн-угор йылме ешыште. Марий йылмын моло пошкудо йылме-влак дене кылже.

Марий йылмым шымлыше-влак.

II. Марий йылмын моло калык йылме-влак семынак вияшмыже, калык-влакын келшен илымышт. Марий йылмым шымлыше е-влакым палымаш.

Ончыч тунеммым ушештарымаш

I. Тыглай ойлончым, муткылдышым синтаксически лончылымаш. Тыглай да кыдежан ойлончо кокласе ойыртем.

Шомакым фонетически лончылымаш. Со да йо буква-влакым возен моштымаш.

Лексика. Шомакын лексический значенийже.

Лум мутын иктешлыше значенийже, морфологический ойыртемже да ойлончышто синтаксический рольжо.

Лум мутым морфологически лончылымаш.

Вияш оян ойлончым возен моштымаш. Диалоган текстым чоштымаш.

II. Тўрл мутер дене пашам ыштен моштымаш.

Тыглай да кыдежан, вияш оян ойлончылаште, диалогышто чарналтыш пале-влакым шынден моштымаш.

Шомак-влакым келшыше значенийште кучылт моштымаш.

Лум мутын иктешлыше значенийжым, морфологический ойыртемжым да ойлончышто синтаксический рольжым палымаш. Тудым морфологически лончылен моштымаш.

Пале мут

I. Пале мут. Пале мутын иктешлыше значенийже, морфологический ойыртемже да ойлончышто синтаксический рольжо.

Пале мутын та-астарымаш (та-астарыме да превосходный) степеньже-влак.

Пале мутын лум мут семын кучылталтмыже. Лум мут деч посна каласалтмыж годым пале мутын вочмык (падеж) да числа дене вашталтмыже, лица формым налмыже.

Пале мутын ышталтмыже. Пале мутым ыштыше суффикс-влак. Йыгырмут-влак (сложный пале мут-влак). Пале мутым состав дене да морфологически лончылымаш.

II. Та%а старымаш степеня пале мутым кучылт моштымаш. Лўм мут олмеш кучылталтше пале мутын ойырте-м-влакшым пален моштымаш.

Пале мут-влакым возен моштымаш.

Чот мут

I. Чот мут. Чот мутын иктешлыше значенийже, морфологический ойырте-м-же да ойлончышто синтаксический рольжо.

Чот мутын ышталтмыже. Простой, сложный да йыжы%ан (составной) чот мут-влак.

Шотлымо да радам чот мут-влак. Дробан чот мут. Датым ончыктым годым чот мутым чын кучылтмаш.

Чот мутым состав дене да морфологически лончылымаш.

II. Лўм мут пален да шкетын шогышо чот мут-влакым возен моштымаш. Чот мутым кучылтман ойлончым чо%ен моштымаш.

Олмештыш мут

I. Олмештыш мут нерген умылымаш. Тудын иктешлыше значенийже, морфологический ойырте-м-же да ойлончышто синтаксический рольжо. Олмештыш мутын лўм мут, пале мут, чот мут олмеш кучылталтмыже.

Олмештыш мутын разрядше-влак: лицам ончыктышо (личный), указательный, рашемдыше (определительный), вопросительно-относительный, раш палыдыме (неопределенный), ш°рыш° (отрицательный).

Личный олмештыш мутым почеш мут дене пырля чын кучылтмаш (*мый денем, тыйын нерген, тылат – тыланет кера*).

Олмештыш мутын ышталтмыже.

Олмештыш мутым состав дене да морфологически лончылымаш.

II. Олмештыш мутым текстысе ойлончо да ужаш-влакым ушышо йен семьн кучылтмаш. Олмештыш мутын разрядше-влакым ойырен моштымаш. Нуным возен да кучылт моштымаш.

Наречий

I. Наречийын иктешлыше значенийже, морфологический

ойыртемже да ойлончышто синтаксический рольжо.

Наречийын разрядше-влак: кузе лиймым, жапым, верым, амал ден цельым, мера ден степеньым, чотым ончыктышо. Верым ончыктышо наречийын шкенлык (притяжательный) суффиксше.

Наречийын та%аастарымаш (та%аастарыме да превосходный) степеньже-влак.

Наречийын ышталтмыже. Наречийым ыштыше суффикс-влак. Йыгырмут-влак (сложный наречий-влак). Наречий значениян муткылдыш-влак. Наречийым состав дене да морфологически лончылымаш.

II. Наречийын разрядше-влакым ойырен моштымаш. Синоним ден антоним наречий-влакым кучылт моштымаш. Наречийым возен моштымаш.

Ий мучко тунеммым ушештарымаш

Тунемше ий мучаште мом ыштен моштышаш:

- пале мут, олмештыш мут, чот мут, наречийын иктешлыше значенийыштым, морфологический ойыртемыштым да ойлончышто синтаксический рольыштым пален да лончылен моштышаш; нунын дене муткылдышым, ойлончым чын чо%ышаш; нине ойлымаш ужаш-влакын ойлончышто могай член лиймыштым умылтарышаш;

- тунемме ойлымаш ужашласе мут-влакын ышталтме йеныштым палышаш; нуным состав дене лончылен моштышаш;

- текстын чо%алтмыжым палышаш; тудым чо%ымо йен дене пайдаланен моштышаш; шуко й^н дене лийше текстым умылышаш; текстлан кумда планым ыштышаш; туныктышын темлымыж почеш сочиненийым официально-деловой стиль дене возышаш; деловой кагазым серен моштышаш;

- тўрле мари й мутер дене, тыгак рушла-марла але марла-рушла мутер дене пайдаланышаш;

- орфограмме да пунктограмме нерген палышаш; мутын лексический да грамматический значений кокласе ойыртемым палышаш да ончыктен моштышаш.

Туныктымашын цельже

VI классыште мари йылмым школышто туныктымашын тў%**цельже** семын темлыме программе икмыняр татым палемда:

– йочан *культуроведческий компетенцийжым* вия%одаш, вес семын каласаш гын, шочмо йылмым й^ораташ туныкташ, тудын поян да с^орал улмыжым шижаш полшаш; йылмым пўтынъ тўвыран ик ужашыж семын шижаш туныкташ, тудым калыкын морально-

этический нормыжо-влакым йоча чоныш сайын шы%одарен кертше вий семын ончыкташ;

– шкет айдеме кугу кўкшытыш шуын огеш керт, тудо е%о дене мутланен, весе-влак дене келшен илышаш. Тидланже ойым чо%оен моштымаш кўлеш, кучылтмо шомак-влакымат эскерыман. Тыгеже, йылме закон-влакым сайын палыман, фразеологический ойсавыртыш-влакым шотлан конден каласыман, тўрл^о мутерлашкат ончалман. Тыгай паша дене йочан *йылме да лингвистический компетенцийже* вия%оеш. Тидыжым уроклаште веле ышташ лиеш;

– йолташ-влак ончылно шонымашым радамлен ойлаш, е%олан чын улмым ўшандарен каласаш туныкташ, кўлеш годым ойым вес йогыныш кусараш але вес е%оын мутышкыжо пураш *коммуникативный компетенцийым* вия%одымаш полша.

Тунемме предметын школ планыште верже

Марий йылме ден литературым тунемаш VI классыште арнялан кум шагат пуалтеш – чылаже 102 шагат. Тышечын 51 шагатшым йылмым тунемаш ойырыман.

Тунемшаш материалым шагат шот дене шеледымаш

Марий йылме нерген мугланымаш – 1 шагат.

Ончыч тунеммым ушештарымаш – 6 шагат.

Пале мут – 8 шагат.

Чот мут – 3 шагат.

Олмештыш мут – 7 шагат.

Наречий – 6 шагат.

Идалык мучко тунеммым ушештарымаш – 2 шагат.

Шинчымашым тергыме тест – 4 шагат.

Диктант – 5 шагат.

Изложений – 4 шагат.

Текст дене паша – 1 шагат.

Моло йылме лывыртыме паша – 2 шагат.

Резерв урок – 2 шагат.

Йылме лывыртыме пашан ойыртеме

VI классыште тунемше-влак дене паша, шукыж годым, V класс йоча дене ыштыме гаяк эртаралтшаш. Тыштат тў%о сомыл икшывын ойлымо да возымо йылмыжым вия%одаш виктаралтшаш. Садлан VI классыштат ончыч тў%оалме пашам шуйыман да йочан кугурак лиймыжым шотыш налман.

Туныктымо годым э%ертышаш тў%о книга

Кузнецов В.В., Кузнецова Н.В. Марий йылме: 6-шо класслан учебник. – Йошкар-Ола: Марий книга савыктыш, 2008.

УРОК ШОТ ДЕНЕ ТЕМАТИЧЕСКИЙ ПЛАНИРОВАНИЙ

№ п/п	Урокын темыже	Урокын типше	Пуышаш шинчымаш	Йоча мом ыштышаш	Тергымаш, шке семын ыштышаш паша	М%огыс° паша
1	2	3	4	5	6	7
Марий йылме родо-тукым финн-угор йылме ешыште						
1	Марий йылме моло йылме-влак ешыште	У шинчы-машым налме урок	Марий йылме родо-тукым финн-угор йылме ешыште. Марий йылмын моло пошкудо йылме-влак дене кылже. Марий йылмым шымлыше е%-влак.	<i>Пальшаш:</i> марий йылмын финн-угор йылме тўшкаш пурымыжо; пошкудо йылме-влак (руш, татар, чуваш) дене кыл. <i>Моштышаш:</i> финн-угор йылме-влак коклаште улшо икгайлыкым ончыктышаш; пошкудо калык-влак дене келшышаш. Марий йылмым кызыт шымлыше е%-влак нерген палышаш.	Учебникысе (VI клас-лан) фор-зацыште пуымо шанчысе%-влак нерген материалым чумырымаш.	Тунемме книгасе 5-ше паша (6 с.) – шочмо йылме нерген текстым чо%аш.
Ончыч тунеммым ушештарымаш						
2	Муткылдыш да ойлончо (мут сочата-ний да предло-	Ушешта-рымаш урок	Муткылдыш да ойлончо. Муткылдыш да ойлончым синтаксически лончылымаш.	<i>Пальшаш:</i> муткылдыш да ойлончо коклаште кыл да ойыртем; ойлончо-влакын тыглай да кыдежан лиймышт; тыглай ойлончо-влакын каласыме цель да каласыме кумыл	Практичес-кий паша. Муткылдыш ден тыглай ойлончы-лам	Учебникысе 11-ше паша (12 с.) – ойлымаш ужаш-влакым палемден,

	жений)			дене түрл ^о лиймышт. <i>Моштышаш:</i> муткылдышым синтаксически лончылышаш; тыглай ойлончым синтаксически лончылышаш. Тыглай да кыдежан ойлончылам ойыркалышаш.	синтакси- чески лончылы- маш.	ойлончо- влакым член шот дене лончылаш.
3	Фоне- тике	Ушешта -рымаш урок	Йо%о да со%о (гласный да согласный) йўк да буква-влак. Мутым фонетически лончылымаш.	<i>Пальшаш:</i> йўкым возымо годым буква дене ончыктымаш; транскрипцийым кучылтмаш. <i>Моштышаш:</i> мутым фонетически лончылышаш.	Практичес- кий паша. Мутым фонети- чески лончылы- маш.	«Марий йылме дене дидактичес- кий материал» (З.В. Учаев. Йошкар- Ола, 1991) книга гыч 11-ше паша (13 с.) – шке вер-ш ^о р нерген кўчык текстым чо%аш.
4	Лексике	Ушешта -рымаш урок	Шомакын лексический значенийже. Ик значениян да	<i>Пальшаш:</i> шомакын лексический да граммати- ческий значенийже. <i>Моштышаш:</i> Ик значе-	Практичес- кий паша.	«Марий йылме дене дидактичес- кий

			шуко значениян, тў% да вончештарыме значениян шомак-влак. Диалект да профессиональный мут-влак.	ниян да шуко значениян, тў% да вончештарыме значениян шомак-влакым ойыркалышаш; диалект мут-влакым литературный дене алмаштышаш. Мутын лексический значенийжым тўрл ^о мутерла почеш рашемдышаш.		материал» книга гыч 25-ше паша (23 с.) – йылме яндарлык нерген шонаш.
5	Лўм мут	Ушешта-рымаш урок	Лўм мутын ойлымаш ужаш ойыртемеже-влак: чонан да чондымо, собственный да нарицательный лиймыже; лўм мутын числа, лица да вочмык (падеж) дене вашталтмыже; лўм мутын ышталтмыже.	<i>Пальышаш:</i> лўм мутын ойлымаш ужаш семын ойыртемеже-влак; лўм мутым ыштыше суффикс-влак. <i>Моштышаш:</i> лўм мутым числа, лица да падеж дене вашталтен кертшаш; у лўм мут-влакым ыштышаш; сложный лўм мут-влакын возалтмыштым орфографий мутер почеш рашемдышаш. Лўм мутым морфологически лончылышаш.	Практический паша. Умылтарен возымо диктант.	«Марий йылме дене дидактический материал» книга гыч 26-шо паша (24 – 25 с.) – текстым лудаш, ойыртемежым палемдаш, лўм мут-влакым возен лукташ, состав дене лончылаш.
6	Вияш	Ушешта	Вияш оян	<i>Пальышаш:</i> вияш оян	Практичес-	Учебникысе

	оян ойлончо. Диалог	-рымаш урок	ойлончын чо%оалтмыже; тыгай ойлончышто знакым шындымаш. Диалог.	ойлончо да диалог нерген теоретический шинчымаш. <i>Моштышаш:</i> вияш оян ойлончым возымаште кучылт моштышаш. Диалоган текстым чо%оышаш.	кий паша. Диалоган да монологан текстым чо%оымаш.	8-ше паша (10 – 11 с.) – текстым возен налаш, диалоган ужашыште знакым шындаш.
7	Диктант	Шинчымашым тергыме урок	V классыште налме шинчымашым иктешлымаш.	<i>Моштышаш:</i> лудмо почеш возышаш да грамматический пашам шуктышаш.	Грамматический пашан диктантым возымаш.	Ушештарыме теоретический материалым пе%огыдемдаш.
8	Ончыч тунеммым иктешлымаш	Практикум урок	V классыште налме шинчымашым тергымаш.	<i>Моштышаш:</i> чыла тунемме материаллан чын вашмутым пуэн кертшаш.	Тест почеш шинчымашым тергымаш.	Посна йочалан индивидуальный паша.
Пале мут						
9	Пале мут нерген умылымаш	Комбинированный урок	Пале мут нерген тў%оалтыш класслаште тунеммым ушештарымаш. Пале мутын иктешлыше значенийже, морфологичес-	<i>Палышаш:</i> тў%оалтыш класслаште пале мут нерген тунемме теоретический материал. <i>Моштышаш:</i> моло ойлымаш ужаш кокла гыч пале мутым ойырышаш; тудын морфологический ойыртежым да ойлончышто	Текстым лексике могырым лончылымаш.	Учебникысе 16 – 17-ше страницаласе пашавлак – 1. Текст почеш иктешлымашым ышташ

			кий ойыртөмөжө, ойлончышто рольжо.	рольжым ончыктышаш; посна пример гоч пале мутын ойышто рольжым ончыктышаш.		да текстым кошарташ. 2. Темлыме план почеш текстым чо%ааш – «Шыжым школ пакчаште».
10	Пале мутын та%ааста -рымаш степень-же	У шинчы-машым налме урок	Пале мутын та%аастарыме да превосходный степеньже-влак. Та%аастарыме степеньнын тыглай (простой) да йыжы%оан (составной) формулаже. Превосходный степеньнын составной форман гына лиймыже. Та%аастарымаш степеннын чо%алтмыже да ойлончышто рольжо.	<i>Палышаш:</i> пале мутын та%аастарымаш степеньже-влакын ышталтмышт; нунын тыглай да йыжы%оан (простой да составной) формышт. <i>Моштышаш:</i> пале мутын та%аастарыме да превосходный формулажым ыштышаш; ойлончышто нунын синтаксический рольыштым ончыктышаш.	Текстым тўрыскен лончылы-маш.	Учебникысе 26 – 27-ше страницыла-се паша-влак – 1. Текстысе ойлончы-лаш келшыше пале мут-влакым пуртен возаш. 2. Текстым умбакыже шуаш.

11	Та%ааста-рымаш степеня пале мутым возыма ш	У шинчы-машым налме урок	Простой да составной форман та%аастарыме степеныште шогышо пале мут-влакым возымаш. Превосходный формышто шогышо йыжы%ан пале мут-влакым возымаш.	<i>Пальыаш:</i> пале мутын та%аастарымаш степеньже-влакым ыштымаш. <i>Моштыаш:</i> пале мутын та%аастарыме да превосходный степеняжым чын чо%ышаш да возен моштыаш.	Практический паша. Словарный диктант.	Учебникысе 30 – 31-ше стр. – 1. Текстсые ойлончовлакым лончылаш. 2. Текстлан э%ертен, «Ешыштына пайрем кумыл» теме дене возаш.
12 – 13	Изложения	Йылмелывыртыме паша. Текстым тўрыс-нек возымо изложения.	Текстын темыже да тў%о шоны-машыже, микро-теме-влак, планым чо%ымаш. Проблемный йодыш-влак.	<i>Моштыаш:</i> текстын темыже ден тў%о шонымашыжым умылышаш, планым чо%ышаш; авторын возымо ойыртежым арален коден, текстым возышаш. Текстште н%лталме проблеме почеш шонкалышаш.	Изложений возымо навыкым тергымаш. Изложений сборник гыч «Пиалан кайык еш» (диалог полшымо дене чо%ымо) але «Шо%ого	М%огылан паша ок пуалт.

					тумо» текст-влак (44 – 46 с.)	
14	Пале мутын ышталт-мыже	У шинчы-машым налме урок	Тў% пале мут нерген умылымаш. Вес мут гыч лийше пале мут-влак.	<i>Пальышаш:</i> пале мутын тў% да вес мут гыч лийше улмышт. <i>Моштышаш:</i> тў% пале мутын возалтмыже; вес мут гыч лийше пале мут-влакын тўшкашт; суффикс полшымо дене лийше, мут ушалтме дене лийше, мут мужырлалтме дене лийше пале мут-влак; нуным возымо ойыртеп.	Практический паша.	Учебникысе 35 – 36-шо стр. – 1. Темлыме текстым лудмек, «Кочамын (ковамын) изи годсо жапше гыч» сочиненийым возаш. 2. Текст гыч почеш мутан сочетаний-влакым возен лукташ.
15	Суффикс полшымо дене лийше пале мут-влак	Комбинированный урок	Суффикс полшымо дене лийше пале мут-влакым возен моштымаш.	<i>Пальышаш:</i> пале мутым ышташ полшышо суффикс-влак. <i>Моштышаш:</i> суффикс полшымо дене лийше пале мут-влакым чын возышаш; темлыме суффикс-влак	Практический паша.	Учебникысе 40 – 41-ше стр. – 1. Текстым лончылаш, планым чо%аш.

				полшымо дене вес мут- влакым ыштышаш.		2. Авторын возымо ойырте- жым кучылтын, шке кундем нерген тек- тым чо%аш.
16	Йыгыр- мут-влак (слож- ный пале мут- влак)	Комби- нирован- ный урок	Мут ушалтме да мут мужыр- лалтме дене лийше пале мут- влак.	<i>Пальшаш:</i> сложный пале мут-влакын ышталтмышт. <i>Мутышаш:</i> ушалтме й'н дене ышталтше пале мут- влакым пырля возышаш, мужыран сложный пале мут-влакым дефис гоч возышаш. Сложный пале мут-влакын кузе возалтмыштым орфографий мутер почеш тергышаш.	Практичес- кий паша. Словарный диктант.	Учебникысе 44-ше стр. – 1. Мужы- рын пубымо мут-влак гыч йыжы%ан (составной) пале мутым ышташ. 2. «Ямде лий» газет гыч але лудмо книга гыч состав- ной пале мутан ойлончо- влакым возен

						лукташ.
17	Пале мутым лўм мут семын кучылт-маш	Комби-нирован-ный урок	Пале мутын лўм мутан соче-танийым алмаш-тен кертмыже. Тыгай пале мутын числа, лица да падеж дене вашталт-мыже.	<i>Палышаш:</i> пале мутын лўм мут семын кучылталт кертмыже. <i>Моштышаш:</i> лўм мут семын кучылталтше пале мутын числа, лица да вочмык дене вашталтме ойыртемеже-влак; ойлон-чылаште нунын рольышт. Лўм мут семын кучылталтше пале мут-влакым ойышто кучылтшаш.	Практичес-кий паша.	Учебникысе 47 – 48-ше стр. – 1. Почела-мут корны-лаште лўм мут семын кучылталт-ше пале мут-влакым ойырен лукташ. 2. Текстым возен налаш, лўм мут семын кучылталт-ше пале мут-влакын грамматич-еский формышты м ончыкташ.
18	«Пале мут» темым ушешта-	Ушешта-рымаш урок	Пале мут нерген иктешлен ушештарымаш. Пале мутым	<i>Палышаш:</i> пале мут нерген тунемме теоретический шинчымаш. <i>Моштышаш:</i> пале мутын	Практичес-кий паша. Пале мутым морфологи-	Учебникысе 52 – 53-шо стр. – 1. Тема

	рымаш		морфологически лончылымаш.	морфологический ойыртежым да ойлончышто рольжым ончыктышаш; пале мутым ойым сылнештараш кучылтшаш.	чески лончылымаш.	почеш йодыш-влак лан вашмутым пуаш. 2. Текстым возен налын, ойлончо-влакым член шот дене лончылаш, теме почеш правил-влакым ушештараш.
19	«Пале мут» темым иктешлымаш	Практикум урок	«Пале мут» темым умылым тергымаш.	<i>Моштышаш:</i> тунемме теме почеш чыла йодышлан вашмутым пуышаш.	Тест почеш шинчымашым тергымаш.	Посна йочалан индивидуальный паша.
20	Диктант	Шинчымашым тергыме урок	«Пале мут» теме дене налме шинчымашым тергымаш.	<i>Моштышаш:</i> лудмо почеш текстым возышаш да грамматический пашам шуктышаш.	Грамматический пашан диктант.	М%огылан паша ок пуалт.
Чот мут						
21	Чот мутын ойлы-	У шинчымашым	Чот мут нерген умылымаш. Чот мутын ойлымаш	<i>Палышаш:</i> чот мут нерген умылымаш; шотлымо да радам чот мут; чот мутын	Практический паша.	Учебникысе 57-ше стр. – 1. Тушто-

	маш ужаш ойыр- темже	налме урок	ужаш ойыр- темже. Чот му- тын ойлончышто рольжо. Ойлымо да возымо годым чот мутым кучы- лтмаш.	ойлончышто рольжо. <i>Моштышаш:</i> чот мутым моло ойлымаш ужаш-влак коклаште ойырышаш; радам ден шотлымо чот мут-влакым палышаш; чот мутым ойлончо член семян палемдышаш; ойлымо да возымо годым чот мут-влакым кучылт- шаш.		влаклан вашмутым пуаш (чот мутан предложе- ний-влак). 2. Текстыш ешартышым ышташ (радам чот мутым кучылташ).
22	Чот мутын ышталт- мыже	У шинчы- машым налме урок	Чот мутын ышталтмыже. Простой, сложный да составной чот мут-влакын ышталтмышт; тыгай чот мут- влакым возымаш; шўдан чот мут-влакын пырля возалтмышт.	<i>Палышаш:</i> чот мут-влакын тыглай, йыгыр да йыжы%ан (простой, сложный да составной) лиймышт. <i>Моштышаш:</i> простой, сложный да составной чот мут-влакым чын возышаш да шке ойышто чын кучылтшаш. Чот мутын кузе возалтмыжым кўлеш годым орфографий мутер почеш тергышаш.	Практичес- кий паша.	Учебникысе 61-ше стр. – 1. Паша кечым шагат шот дене радамлаш. 2. Цифр- влакым чот мутыш савырен, текстыш возен налаш.
23	Шотлы- мо да радам	У шинчы- машым	Шотлымо чот мутын кўчык да кужу формыжо.	<i>Палышаш:</i> шотлымо да радам чот мут-влакын ышталтмышт; нунын	Практичес- кий паша. Чот мутым	Учебникысе 71-ше стр. – 1. 6-шо

	чот мут	налме урок	Шотлымо чот мутын вочмык дене вашталтмыже. Шотлымо чот мутын ышталтмыже. Чот мутым морфологически лончылымаш.	ойыртемьшт. <i>Моштышаш:</i> шотлымо да радам чот мут-влакым ойыркалышаш; шотлымо чот мутым вочмык дене вашталтышаш; нунын ойлончышто рольшттым ончыктышаш; ойлымо да возымо годым нуным чын кучылтшаш.	морфологи-чески лончылы-маш.	паша – чот мутым моло ойлымаш ужаш деч ойырен мошташ. 2. 7-ше паша – сылнымутан литератур-ышто чот мутым кучылташ.
24	«Чот мут» темым иктеш-лымаш	Практи-кум урок	«Чот мут» темым умылымым тергымаш.	<i>Моштышаш:</i> тунемме чыла темылан чын вашмутым пуышаш.	Тест почеш шинчымаш-тым тергымаш.	Посна йочалан индивиду-альный паша-влак.
25	Диктант	Шинчы-машым тергыме урок	«Чот мут» теме дене налме шинчымашым тергымаш.	<i>Моштышаш:</i> лудмо почеш текстым возышаш да грамматический пашам шуктышаш.	Граммати-ческий пашан диктант.	M%огылан паша ок пуалт.
26	Текст	Йылме лывыр-тыме паша	Текстын темыже, тў%о шонымашыже; текстын ужашыже-влак; йылме стиль ойыртем; чот	<i>Моштышаш:</i> текстын темыже ден тў%о шонымашыжым, йылме ойыртемжым ончык-тышаш; текстым ужаш-влаклан шеледышаш; чот мутан сочетаний-влакым	«Марий йылме дене дидактичес-кий материал» (З.В. Учаев) книга гыч	M%огылан паша ок пуалт.

			мутым текстыште кучылтмаш.	чын возен лукшаш.	«Юл вокте- нысе кугу кредалмаш» текст дене паша. Чот мутан сочетаний- влакым возен лукмаш.	
Олмештыш мут						
27	Олмеш- тыш мутын ойыр- темже- влак	Комби- нирован- ный урок	Олмештыш мут нерген ончыч тунеммым ушештарымаш. Олмештыш мутын ойлончышто рольжо. Олмештыш мутын разрядше- влак.	<i>Палышаш:</i> олмештыш мутын лўм мут, пале мут да чот мут олмеш кучылталтмыже; тудын разрядше-влак; ойлымо, возымо годым олмештыш мут-влакын рольышт. <i>Моштышаш:</i> моло ойлымаш ужаш-влак коклаште олмештыш мут- влакым ойырышаш; тудын морфологический палыже- влакым да синтаксический рольжым ончыктышаш; ойлымо, возымо годым нуным моштен кучылт- шаш.	Практичес- кий паша.	Учебникысе 87-ше стр. – 1. Авторын шонымашыж дене кел- шеда мо? Олмештыш мут-влакын разрядыш- тым ончык- тен возен лукташ. 2. Текстым умбакыже шуяш, олмештыш мутым кучылташ.

28	Лицам ончыктышо (личный) олмештыш мут	Комбинированный урок	Личный олмештыш мут нерген ончыч тунеммым ушештарымаш. Лицам ончыктышо олмештыш мутын ойлончышто рольжо; вочмык дене вашталтме ойыртмемже.	<i>Пальышаш:</i> личный олмештыш мутын лум мут олмеш кучылталтмыже; тудын вочмык дене вашталтме ойыртмемже. <i>Моштышаш:</i> лицам ончыктышо олмештыш мут-влакым ойырышаш да ойлончо член семын ончыктышаш; <i>мый, тый</i> олмештыш мут-влакым дательный вочмыкышто чын кучылтшаш; олмештыш мутым ойышто йо%ылыпш кучылтмо годым т°рлен кертшаш; личный олмештыш мутым уэш-пачаш кучылтмо деч кора%аш тыршышаш.	Практический паша.	Учебниккысе 91 – 92-шо стр. – 1. Герой-влакын койыш-шоктышышт нерген шке шонымашым возаш. 2. Текстым шуаш, казан молан пакчаш логалмыжым умылтараш.
29	Указательный олмештыш мут	У шинчымашым налме урок	Указательный олмештыш мут-влакын турл° значениян улмышт. Посна кучылталтмышт годым вочмык дене вашталтмышт. Указательный олмеш-	<i>Пальышаш:</i> указательный олмештыш мут-влакын значенийышт да грамматический ойыртмемышт. <i>Моштышаш:</i> указательный олмештыш мут-влакым пальышаш; нуным вочмык дене вашталтышаш; ойлончышто синтаксический	Практический паша.	Учебниккысе 95 – 96-шо стр. – 1. Школ участкыште але музей-ыште экскурсовод семын каласкалаш.

			тыш мут-влакын ойлончышто рольышт.	рольыштым ончыктышаш; ойлымо, возымо годым нуным чын кучылтшаш.		2. Текст почеш шонкалаш да олмештыш мут-влакым возен лукташ.
30	Рашемдыше (определительный) олмештыш мут	У шинчымашым налме урок	Рашемдыше олмештыш мут-влакын тўшкашт. Нунын вочмык дене вашталт кертмышт, ойлончышто тўрл ^о член лийын кертмышт.	<i>Пальышаш:</i> рашемдыше олмештыш мутын значенийже да грамматический ойыртемеже-влак. <i>Моштышаш:</i> рашемдыше олмештыш мут-влакым ойырышаш; тудын вочмык формыжым да синтаксический рольжым ончыктышаш; ойлымо, возымо годым нуным чын кучылтшаш.	Практический паша.	Учебникысе 98 – 99-ше стр. – 1. Олмештыш мутан кум ойлончым возен лукташ, член шот дене лончылаш. 2. Текстлан э%оертен, «Телын тўсш ^о » сочиненийым возаш.
31	Вопросительный да относительный	У шинчымашым налме	Вопросительный олмештыш мут-влакын тўрл ^о нерген йодмышт,	<i>Пальышаш:</i> вопросительный да относительный олмештыш мут-влак; нунын коклаште	Практический паша.	Учебникысе 102-шо стр. 1. Текст-ыште олмештыш

	<p>тельный олмештыш мут-влак</p>	<p>урок</p>	<p>вочмык дене вашталтмышт, ойлончышто тўрл° член лийын кертмышт. Относительный олмештыш мут-влакын значенийышт, ойлончышто рольышт.</p>	<p>икгайлык да ойырте; нунын ойлончышто рольышт. <i>Моштышаш:</i> вопросительный да относительный олмештыш мут-влакым ойыркалышаш; ойлымо, возымо годым нуным чын кучылтшаш; кўлеш годым йо%былышым т°рлышаш.</p>		<p>мут-влакым палемдаш, разрядыштым ончыкташ, состав дене лончылаш. 2. Икымше пашалан э%ертен, шольын але шўжарын илышыж гыч о%бай сўрет нерген возаш.</p>
32	<p>Раш палыдыме (неопределенный) олмештыш мут</p>	<p>У шинчымашымналме урок</p>	<p>Раш палыдыме олмештыш мутын предметым, качеством, количеством ончыктымыжо; тудын вочмык дене вашталт кертмыже; ойлончын тўрл° член лиймыже.</p>	<p><i>Палышаш:</i> раш палыдыме олмештыш мутын значенийже да грамматический ойыртеме. <i>Моштышаш:</i> раш палыдыме олмештыш мутым ойырышаш, тудын мом ончыктымыжым рашемдышаш; лўм мут деч посна кучылталтмыж годым вочмык формыжым ончыктышаш; тыгай олмештыш мут-влакым</p>	<p>Практический паша.</p>	<p>Учебникысе 108 – 109 стр. – 1. Олмештыш мутан сочетаний-влакым возен лукташ, олмештыш мутын разрядшым ончыкташ.</p>

				чын возышаш да ойлымо йылмыште кучылтшаш.		2. Олмештыш мут-влакым ойлончо член семын удыралаш.
33	Ш ^о рым ^о (отрицательный) олмештыш мут	У шинчы-машым налме урок	Отрицательный олмештыш мутын ш ^о рен каласыме рольжо. Тудын лўм мут дене кылдалтмышж годым вашталтдымыже. Ш ^о рым ^о олмештыш мутын ышталтмыже. Олмештыш мутым морфологически лончылымаш.	<i>Палышаш:</i> олмештыш ойыртемже, ышталтмыже; олмештыш ойлончышто верже. <i>Моштышаш:</i> олмештыш ойырышаш, ойлончо член семын ончыктышаш; ш ^о рым ^о олмештыш мутым ойлымо, возымо йылмылаште кучылтшаш. Олмештыш мутым лончылышаш.	ш ^о рым ^о мутын тудын тыгай мутын ш ^о рым ^о мутым ойлончо член семын ончыктышаш; ш ^о рым ^о олмештыш мутым возымо йылмылаште кучылтшаш. Олмештыш мутым лончылышаш.	Практический паша. Олмештыш мутым лончылы-маш. Учебникысе 112-шо стр. – 1-ше паша – текстысе ойлончо-влакым член шот дене лончылаш. 115-ше стр. – 1-ше паша – олмештыш мутан сочетаний-влакым возен лукташ, <i>тыланда</i> олмештыш мутым морфологически лончылаш.
34	«Ол-мештыш	Практи-кум урок	«Олмештыш мут» темым	<i>Моштышаш:</i> тунемме почеш чыла	Тест почеш шинчыма-	Посна йочалан

	мут» темым иктеш-лымаш		умылым тергымаш.	йодышлан вашмутым пуышаш.	шым тергымаш.	индивидуальный паша.
35	Диктант	Шинчымашым тергыме урок	«Олмештыш мут» теме почеш шинчымашым тергымаш.	<i>Моштышаш:</i> лудмо почеш текстым возышаш, грамматический пашам шуктышаш.	Грамматический пашан диктант.	М%огылан паша ок пуалт.
36 – 37	Изложения	Йылмелывыртыме паша. Текстым кўчыкемден возымо изложения	Текстын темыже, тў%о шонымашыже, микротеме-влак. Текстым йылме могорым лончылымаш.	<i>Моштышаш:</i> текстын темыже ден тў%о шонымашыжым рашемдышаш; микротеме-влакым ончыктышаш; планым чо%ышаш; мут-влакын лексический значенийыштым умылышаш; проблемный йодыш-влак почеш шонкалышаш.	Изложения сборник гыч (2010 ий) «Поро паша паремда» але «Кампетым пуэт гын веле...» текст-влак почеш паша.	М%огылан паша ок пуалт.
Наречий						
38	Наречийын ойлымаш ужаш семын ойыртеме-влак	У шинчымашым налме урок	Наречий нерген ончыч тунеммым ушештарымаш. Наречийын грамматический признакше да ойлончышто рольжо. Наречийын	<i>Пальшаш:</i> наречийын ойлымаш ужаш ойыртемеже, ойлончышто синтаксический рольжо. <i>Моштышаш:</i> моло ойлымаш ужаш кокла гыч наречийым ойырышаш да ойлончышто синтаксический рольжым палемдышаш. Наречийын	Практический паша. Текстым тўрысnek лончылы-маш.	Учебникысе 123 –124-ше стр. – 1. Текст гыч наречиян ойлончо-влакым возен лукташ да лончылаш.

			значений тўшкаже. Нунын коклесе ойыртеме-влак.	значений тўшкаже-влакым ончыктышаш.		2. «Йол ден вуй» текстым умбакыже шуаш.
39	Наречийын ышталтмыже	У шинчымашым налме урок	Ышталтме шот дене наречийын кок тўрл ^о лиймыже: тў% наречий да вес мут гыч лийше наречий. Вес мут гыч лийше наречийын ышталтмыже: суффикс полшымо да приставке полшымо дене лийше наречий-влак.	<i>Палышаш:</i> тў% да вес мут гыч лийше наречий-влакым ойыркалышаш; наречий-влак лан йодышым чын шындышаш. <i>Моштышаш:</i> вес мут гыч лийше наречий-влакын ышталтме й ^о ныштым ончыктышаш; мут-влакым состав дене лончылышаш.	Практический паша. Мутым состав дене лончылышаш.	Учебникысе 136 – 137-ше стр. – 1. Вес мут гыч лийше наречий-влакын ышталтме й ^о ныштым ончыкташ. 2. А.Е. Китиковын «Калыкмут» книгаж почеш паша.
40	Йыгырмут-влак (сложный наречий-влак)	У шинчымашым налме урок	Сложный наречий-влакын ышталтмышт: кок мут ушалтме дене да мут мужырлалтме дене лийше наречий-влак. Нуным возымо	<i>Палышаш:</i> сложный наречий-влакын ышталтмышт. <i>Моштышаш:</i> мут ушалтме да мут мужырлалтме дене лийше йыгырмут-влакым чын возышаш; кокытеланыме годым шомакын кузе	Практический паша. Сложный наречий-влакым возышаш.	Учебникысе 144 – 145-ше стр. – 1. Ойлончылашке сложный наречий-влакым пуртен

			ойыртем.	возалтмьжым орфографий мутер почеш тергышаш.		возен налаш. 2. Лудмо почеш текстыште мо нерген каласкалымым умылаш да текст тў%алтышы м ышташ.
41	Йыжы- %оан наречий-влак (составной наречий-влак)	У шинчымашым налме урок	Составной наречий-влакын ышталтмышт, нунын синтаксический рольышт, лексический значенийышт.	<i>Пальышаш:</i> йыжы%оан наречий-влакын ышталтмышт; тыгай наречий составыш пурышо посна мут-влакын шке лексический значенийышт лшкымаш але йоммаш; нуным наречий-синоним дене алмаштымаш. <i>Моштышаш:</i> ойлончышто йыжы%оан наречий-влакым мушаш; ойлончылаште нунын синтаксический рольыштым ончыктышаш.	Практический паша. Текстым тўрысnek лончылы-маш.	Учебникысе 147-ше стр. – 1. Наречиян кўэмалтше ойсавыртыш-влак дене ойлончо-влакым чо%оаш. 2. Теоретический шинчымашым примерла дене пе%огыдемдаш.
42	Наречийын та%ааста	У шинчымашым	Верым да кузе лиймым ончыктышо	<i>Пальышаш:</i> наречийын та%аастарымаш степеньже-влак:	Практический паша. Словарный	Учебникысе 150-ше стр. – 1. Ойлончо-

	-рымаш степень- же	налме урок	наречийын та%аастарымаш степенян лиймыже. Та%аастарыме да превосходный степень-влакын ышталтмышт. Та%аастарыме степеннын кок түрл° форман лиймыже (тыглай да йыжы%оан).	та%аастарыме да превосходный степень- влак; нунын ышталтмышт. <i>Моштышаш:</i> наречийын та%аастарыме да превос- ходный степеньлажым ыштышаш; простой да составной форман та%аастарымаш степенян наречий-влакым чын возышаш; кўлеш годым орфографий мутер дене пайдаланышаш.	диктант.	влакым член шот дене, палемдыме мут-влакым состав дене лончылаш. 2. Возен налаш, пале мут ден наречийым ойырен ончыкташ.
43	Наречи- йым возыма ш да лончы- лымаш	Комби- нирован- ный урок	Наречийым возымаш: суффикс полшымо дене лийше наречийым возымаш, йыгырмутым возымаш, йыжы%оан наречий-влакым возымаш. Наречийын кўчык да кужу формыжо.	<i>Палышаш:</i> простой, сложный да составной наречий-влакым возымаш. <i>Моштышаш:</i> суффикс полшымо дене лийше простой наречий, сложный да составной наречий- влакым чын возышаш; орфографий мутер дене пайдаланышаш. Наречийым морфологически лончылышаш.	Практичес- кий паша. Наречийым морфологи- чески лон- чылымаш.	Учебникысе 156-шо стр. 1. 2-шо паша – темлыме мут-влакым морфологи- чески лончылаш. 2. 3-шо паша – возен шуктыдымо мут-влакым ешарен,

			Наречийым морфологически лончылымаш.			текстым возен налаш.
44	Наречий нерген тунем-мым иктеш-лымаш	Практикум урок	«Наречий» теме дене шинчымашым иктешлен ушештарымаш.	<i>Моштышаш:</i> тунемме теме почеш чыла йодышлан вашмутым пуышаш.	Тест почеш шинчымашым тергымаш.	Посна йочалан индивидуальный паша.
45	Диктант	Шинчымашым тергымаш	«Наречий» темым умылым тергымаш.	<i>Моштышаш:</i> лудмо почеш текстым возышаш; тунемме теме почеш грамматический пашам шуктышаш.	Грамматический пашан диктант.	М%огылан паша ок пуалт.
46 – 47	Сочинений	Йылмелывыртыме паша. Сылнымутан сочиненийым возымыш	Шочмо кундем нерген иктешлыше темым посна изирак темевлаклан шеледен, сылнымутан текстым чо%ымаш.	<i>Моштышаш:</i> планым шкегыч чо%оен, сылнымутан текстым возышаш; синоним мутер дене пайдаланышаш.	Сочиненийым возымыш.	М%огылан паша ок пуалт.
48 – 49	Идалык мучко тунем-мым иктеш-	Конференций урок	Йочан ойыренналме теме почеш выступленийже.	<i>Моштышаш:</i> ойыренналме теме почеш йолташ-влак ончылно ойлен моштышаш; теме почеш теоретический материал	Шымлыме теме почеш выступлений.	Посна йочалан индивидуальный паша.

	лымаш			палымым ончыктышаш, пример дене пе%гыдемден кертшаш.		
50 – 51	Резерв- ный урок					

Туныктымо годым кучылтшаш материал

1. Кузнецов В.В., Кузнецова Н.В. Марий йылме: 6-шо класслан учебник. – Йошкар-Ола: Марий книга савыктыш, 2008.
2. Учаев З.В. Марий йылме дене дидактический материал. – Йошкар-Ола: Марий книга издательстве, 1991.
3. Учаев З.В. Марий йылме: Теорий: 5 – 9 класслан учебник. – Йошкар-Ола: Марий книга савыктыш, 1993.
4. Кузнецов В.В., Кузнецова Н.В. Изложений сборник: 5 – 9 класслаште туныктышо-влаклан. – Йошкар-Ола: Марий книга савыктыш, 2010.
5. Кузнецов В.В., Кузнецова Н.В. Йылме лывыртеме паша: 5 – 6 класс. – Йошкар-Ола: Марий туныктыш институт, 2002.

Шинчымашым тест почеш тергымаш

«Пале мут» теме почеш йодыш-влак

1. Пале мут нерген кушто йодышыш каласыме?
  - А) предметын палыжым ончыкта
  - Б) лум мут ончылно вашталтеш
  - В) ойлончышто рашемдык (определений) да сказуемый лийын кертеш
2. Могай пале мут кучык да кужу форман лийын кертеш?
  - А) тамым ончыктышо
  - Б) кугытым ончыктышо
  - В) тусым ончыктышо
3. Пале мутан сочетанийым палемдыза.
  - А) икымше ошкыл
  - Б) мучашдыме корно
  - В) возымо паша
4. Могай муткылдыш пале мут + лум мут радамыш огеш пура?
  - А) писырак ошкылаш
  - Б) писырак ошкыл
  - В) писырак уш

5. Та%аастарыме степенян пале мут могай форман лийын ок керт?

- А) тыглай (простой)
- Б) йыжы%оан (составной)
- В) йыгырмутан (сложный)

6. Могай сочетаний пале мутын превосходный степеньжым ок ончыкто?

- А) олма чевер шўрг°
- Б) эн чевер пеледыш
- В) чевер деч чевер пеледыш

7. Та%аастарыме степенян могай пале мутым йо%ылыш возымо?

- А) кугырак йоча
- Б) пўсырак шинча
- В) кўкшырак курык

8. Ышталтме шот дене пале мут могай лийын ок керт?

- А) вес мут гыч лийше пале мут
- Б) тў%о пале мут
- В) составной пале мут

9. Вес мут гыч лийше пале мут кузе ышталт ок керт?

- А) суффикс полшымо дене
- Б) мутмучаш вашталтме дене
- В) мут ушалтме да мужырлалтме дене

10. Могай пале мутым йо%ылыш чо%ымо?

- А) ялысе
- Б) пелеганде
- В) вийдыме

11. Могай сложный пале мутым йо%ылыш возымо?

- А) мологунамсе сомыл
- Б) вичияш план
- В) шышталге-той уржа

12. Лўм мут семын кучылталтше пале мут нерген кушто чын

каласыме?

- А) жапым ончыктен кертеш
- Б) действий кунам лиймым ончыктен кертеш
- В) числа, лица да падеж дене вашталт кертеш

13. Ойлымо да возымо йылмыште пале мутын рольжо могай?

- А) йылмым сылнештара
- Б) ойым ешарен каласа
- В) ойым пе%огыдемден кода

Чын вашмут-влак

1. б. 2. в. 3. б. 4. а. 5. в. 6. а. 7. а. 8. в. 9. б. 10. б. 11. а. 12. в. 13. а.

«Чот мут» теме дене ушештарымаш

1. Чот мут нерген кушто тўрыс каласыме?

- А) предметын мынярымше улмыжым ончыкта
- Б) предметын мыняр улмыжым, радамым да чотым ончыкта
- В) предметын чотшым ончыкта

2. Могай йодыш чот мутын огыл?

- А) мынярымше?
- Б) могай?
- В) кунамсе?

3. Чот мут нерген кушто йо%ылыш каласыме?

- А) ойлончышто тўрл° член лиеш
- Б) эре вочмык (падеж) дене вашталтеш
- В) лўм мут ончылно шогымыж годым вочмык дене ок вашталт

4. Могай чот мут ышталтме шот дене радамлыме тўшкаште чын огыл шога?

А) латикте	А) кумло	А) вич тўжем
Б) луымшо	Б) ныллымше	Б) латкумшо
В) шўд°	В) тўжем	В) коло кокымшо

5. Сложный чот мут-влак могай й°н дене огыл ышталт?

- А) кок мутым ушымо дене

- Б) кок мут мужырлалтме дене
- В) кок але утларак чот мут пырля каласыме дене

6. Раш огыл числам ончыктышо чот мут-влак могай тўшкашке пурат?

- А) шотлымо
- Б) радам
- В) дробан

7. Могай чот мут кўчык да кужу форман лийын кертеш?

- А) дробан
- Б) шотлымо
- В) радам

8. Возымаште кушто йо%ылыш каен?

- А) ик ияш йоча
- Б) ик ияш олмапу
- В) ик ияш шыда%

9. Могай чот мутым йо%ылыш возымо?

А) лумшо	А) кумло визыт
Б) кумшо	Б) коло визыт
В) шымше	В) лат визыт

А) шым тўжем	А) ик кокымшо
Б) коло визыт	Б) ик тичмашат кок визымше
В) кок шўд°	В) кокымышо

10. Могай ойлончышто член шот дене йо%ылыш лончылымо?

- А) Индеше кумытлан шелалтеш.
- Б) Шўд° те%огет ынже лий, шўд° йолташет лийже.
- В) Нылытше тавалта, тўжемже чўчкалта.

11. Могай шомак чот мут огыл?

- А) икте
- Б) весе
- В) кумшо

Чын вашмут-влак

1. б. 2. в. 3. б. 4. а, в, б. 5. в. 6. а. 7. б. 8. в. 9. а, в, в. 10. б. 11. б.

«Олмештыш мут» темым иктешлымаш

1. Олмештыш мут нерген кушто йо%ылыш каласыме?

- А) лўм мут, пале мут але чот мут олмеш кучылталтеш
- Б) лўм мут, пале мут, чот мут але наречий олмеш кучылталтеш
- В) лўман ойлымаш ужаш-влак олмеш кучылталтеш

2. Значений шот дене мыняр тўшкалан шелалтеш?

- А) 7
- Б) 6
- В) 5

3. Вочмык (падеж) дене вашталтме шотышто кушто чын каласыме?

- А) эре вочмык дене вашталтыт
- Б) вочмык дене огыт вашталт
- В) лўм мут деч посна шогымышт годым вочмык дене вашталтыт

4. Кудо мутшо олмештыш мут огыл?

А) тыгай	А) иктеА) мыняр
Б) тугай	Б) весе Б) кудо
В) тушто	В) чыла В) кушто

5. Могай мутым йо%ылыш возымо?

А) ниг°	А) нигунар	А) ик-мыняр
Б) алаг°	Б) кеч-кунар	Б) к°-гынат
В) кеч-к°	В) алагунар	В) кеч-мыняр

6. Кудо ойлончым йо%ылыш лончылымо?

- А) Кеч-момат шоналтен ыштыман.
- Б) Кеч-могай пашамат кошартыман.
- В) Кеч-кӧат чын корным муаш тыршышаш.

7. Могай мутым состав дене йо%ылыш лончылымо?

А) мыняр-гынат

А) мы^ла^нем

А) ни^го

Б) ала-мыняр

Б) ну^ны^лан

Б) ни^гудо

В) кеч-мыняр

В) мы^ла^нна

В) ик^тат

8. Могай олмештыш мут шке тўшкаж дене пуалтын огыл?

А) мый

А) тиде

А) кеч-к^о

Б) тый

Б) тыгай

Б) могай?

В) чыла

В) ни^го

В) к^о?

9. Могай олмештыш мут чыла вочмыкыштат каласалт кертеш?

А) мый

А) тыгай

А) к^о

Б) весе

Б) ме

Б) мо

В) тый

В) шке

В) куда

Чын вашмут-влак

1. б. 2. а. 3. в. 4. в, а, в. 5. б, в, а. 6. в. 7. а, б, в. 8. в, в, а. 9. б, а, в.

«Наречий» теме почеш йодыш-влак

1. Наречий нерген кушто йо%ылыш каласыме?

А) глаголын признакшым ончыктышо ойлымаш ужаш

Б) вес наречийын признакшым ончыктышо ойлымаш ужаш

В) лўм мутын признакшым ончыктышо ойлымаш ужаш

2. Правил семын каласыме могай ойлончым йо%ылышлан шотлыман?

А) Наречий – чылт вашталтдыме ойлымаш ужаш.

Б) Наречий – глаголын, пале мутын, вес наречийын признакшым ончыктышо ойлымаш ужаш.

В) Верым ончыктышо южо наречий лица дене вашталтеш.

3. Ойлончышто наречий могай член лиеш?

А) умландарыше член

Б) рашемдык (определений)

В) сказуемый

4. Могай йодыш наречийын лийын ок керт?

- А) молан?
- Б) мынярын?
- В) к°лан?

5. Могай наречий лица форман лийын ок керт?

- А) верым ончыктышо
- Б) жапым ончыктышо
- В) *семын* наречий

6. Наречийын могай та%аастарыме степеньже уке?

- А) тыглай
- Б) та%аастарыме
- В) превосходный

7. Могай та%аастарыме степенян мут наречий огыл?

- А) торасырак ял
- Б) утларак тораште верланен
- В) тораштырак чо%оеныт

8. Кудо сочетанийже превосходный степенян наречий?

- А) кумда деч кумда пасу
- Б) нимо деч писын кудалеш
- В) икте деч весым ойыраш

9. Наречийын ышталтмыж нерген мом йо%ылыш каласыме?

- А) суффикс полшымо дене ышталтеш
- Б) пырля возымо дене ышталтеш
- В) мут мужырлалтме дене ышталтеш

10. Кудо мутшо наречий огыл?

- А) йырваш
- Б) икана
- В) икмарда

11. Кудо мутшо наречий?

- А) ала-мом
- Б) ала-кузе
- В) ала-к°

12. Кудо мутшо сложный наречий огыл?

- А) шинчаваш
- Б) икта%аш
- В) утыждене

13. Кудо мутшо йыжы%ан (составной) наречий огыл?

- А) утен каен
- Б) алал кумылын
- В) кече гыч кечыш

14. Могай мутым йо%ылыш возымо?

- А) пўгыррак
- Б) писырак
- В) чотырак

Чын вашмут-влак

1. в. 2. а. 3. а. 4. в. 5. б. 6. а. 7. а. 8. б. 9. б. 10. в. 11. б. 12. б.
13. а. 14. в.

Идалык мучко тунеммым ушештарымаш

1. Кудыжо пале мут огыл?

А) тале	А) эн ошын
Б) талын	Б) ошо деч ошо
В) талырак	В) утларак ошо

2. Могай мутым йо%ылыш возымо?

А) кўчыкырак	А) кугурак
Б) кужурак	Б) сылнерак
В) талырак	В) ошырак

3. Вес мут гыч пале мутым ыштыме годым могай суффикс лийын ок керт?

А) -ан	А) -дыме
Б) -се	Б) -ге
В) -сек	В) -аш

4. Кудыжо сложный пале мут?

А) ныжылге-чеве	А) йырваш

Б) йырым-йыр   Б) вўдшор
В) шўм-чон   В) икгай

5. Кудыжо чот мут огыл?

А) икте   А) коктын
Б) весе   Б) чырык
В) кумшо   В) визытым

6. Могай мутым йо%ылыш возымо?

А) вич шўд°   А) кумышо
Б) латвизыт   Б) луымшо
В) кандашле   В) кудымшо

7. Кудыжо олмештыш мут огыл?

А) ала-к°   А) нигушто
Б) к°-гынат   Б) нимогай
В) кеч-кушто   В) ниг°

8. Могай мутым йо%ылыш возымо?

А) могай-гынат   А) кажне
Б) ик-мыняре   Б) мочоло
В) иктаж-мо   В) кечмо

9. Кудыжо наречий огыл?

А) кокыт   А) вашке
Б) коктын   Б) кажне
В) кокыте   В) ўмбаке

10. Могай мутым йо%ылыш возымо?

А) ончылгоч   А) чотырак
Б) йырваш   Б) писынрак
В) кечегут   В) утларак

11. Могай суффикс дене наречий огеш ышталт?

А) *-ла*   А) *-ге*
Б) *-аиш*   Б) *-нек*
В) *-сек*   В) *-ымше*

12. Кудо мутшо составной наречий огыл?

А) утен каен   А) акрет годым

- Б) кўтў виса   Б) лым лийде
В) чон вошт   В) пўй вошт

13. Могай ойлончым йо%ылыш лончылымо?

- А) Канде қава шем шы%алык дене леведалте.
Б) Қава қоқыте шелалт қайыш.
В) Чўчкыд° йўр пырче-влак леведышым қырат.

Чын вашмут-влак

1. б, а. 2. а, б. 3. в, б. 4. а, в. 5. б, а. 6. а, а. 7. в, а. 8. б, в. 9. а, б.
10. в, а. 11. б, в. 12. а, б. 13. б.

ШИНЧЫМАШЫМ ТЕРГАШ КУЧЫЛТШАШ ДИКТАНТ-ВЛАК

Палемдыман: диктант-влак тунемме раздел-влакым иктешылышаш улыт.

Кискис

Вес пачерыш куснымо годым Кискис м°огышт° лийын огыл. Пырышым кычалын, суртоза тошто пачерышкыже ятыр гана толын, уремыште шекланен, но муын огыл.

Кискис кастене м°ог° п°ртылын, омсам удырен. Тудо йўдвошт омса воктене киен, а эрдене озажым олаште кычалын.

П°рье%о коклан-коклан кечывалым толеден, пырысым кычалын, а вара толмым чарнен.

Кискис явыген, пунжат лавырген, южо осал пырысын кўчат чуриеш палым коден.

Икана пычкемыште оза тошто верыш толын. Омса воктене лавыра чу%ога пырыс киен.

– Перныл коштшо пырыс! – пелештен, оза чонаным йолжо дене шўкалын. А пырыс тудын ўмбақ с°рвален ончен, йол воктеныже п°рдалын, кумылын мырлен, вўдыжт° шинчаж дене ўлыч кўшк° ончен.

– Ончо, пырысат шортеш, – манын оза да трук шке Кискисшым пален. (Л. Яндақ семын) – 108 мут.

Ешартыш паша:

1. Пералтышдыме гласный дене пытыше вич мутым возен лука.

2. *Пырышым, чонаным, п°рдалын* мут-влакым состав дене лончылыза.

3. Икымше ойлончым член шот дене лончылыза.
4. *Явыгаиш* шомаклан синоним радамым ыштыза.

Кок колызо

Миклай ден Вачий коктынат футболым й°ратат. Мече почеш кече мучко манме гаяк куржтал кертыт.

Эше нуно колым кучаш вуйыштымак пуат. Эр гыч тў°алын кас марте пўя воктене шинчен кертыт, тушто тўняштым мондат. Лач шужышо мўшкыр гына м°°гыш поктен конда.

Икана йолташ-влак каракам кучаш кайышт. Шўргыер деке толын шумеке, серыш вера°ыч. Изиш лиймеке, Миклайын чичкаже кол пижме нерген палдарыш. Теве тудо коя каракам шўдырен лукто. Вачийын гына чичкаже верже гычат ок тарване. Йолташыже ик кол почеш весым луктеда.

«Ю шомакым пала, моло огыл», – шона шке семынже Вачий, Миклайым ш°рын ончалеш. Тидым шижын, Миклай шыргыжале:

– Вес гана шемшыда° пучымыш дене тол. Мыят тиде пучымышлан к°ра йылмем нелам, колат пагала. (В. Смирнов семын) – 108 мут.

Ешартыш паша:

1. Текст гыч кўэмалтше ойсавыртышан (фразеологический оборотан) ойлончо-влакым возен лукса, лексический значенийштым умылтарыза.

2. Текстсые вияш оян ойлончылан схемым ыштыза.

3. *Тўняштым, палдарыш, йылмем* шомак-влакым состав дене лончылыза.

4. *Пала* шомаклан синоним радамым ыштыза.

Те°ызы терга

Айдеме те°ызыш 2000 ий ончычак кошташ тў°алын. Тунамсек те°ызыште ятыр э°огек лийын. Ожныракше ий еда 500 судно наре толкын йымак каен. Тугеже те°ызы ден океан пундаште кызыт шагал гын 1 миллион чоло судно кия. Тыгай иктешлымашке шуыныт американ шанчые°-влак.

Нунын шотлымышт почеш, Кариб те°ызы пундаште 1500 ий гыч 1850 ий марте 1300-4000 судно кумыкталтын. Колумбийысе Картахен олан гавань пундаштыже гына 70 утла судно кия. Тушто 600 миллион наре долларыш шушо груз лийын.

XIX курым кыдалне ик ийыште тўня мучко 3 тўжем наре корабль пытен. Кызытат сўрет веселажак огыл. Шотлен лукмо: 1902

ий гыч тў%оалын кызыт марте кажне ийын 400 судно вўдйымалан йомын. («Марий Эл» газет гыч) – 102 мут.

Паша: цифр-влакым чот мутыш савырен возыза.

Ешартыш паша:

1. Текстым йылме могырым аклыза, стильым палемдыза.
2. Простой, сложный да составной чот мут-влакым икте гыч возен луска.
3. *Шотлымышт, шуыныт, шанчые%о-влак* шомак-влакым состав дене лончылыза.
4. Икымше ойлончым синтаксически лончылыза.

Шинчалтеныт...

Келшен илыме нерген ой лекмеке, кочам чўчкыдынак ик йомакым шарналтен.

Ожнысо ик марий ешыште кочкаш шолташ погыненыт. Шо%ого кугыза ко%огамбалже гыч ўдырамаш-влакын тошкештмыштым шыпак ончен кия.

Куваже подышко вўдым опталеш, шыл падырашым, шинчалым пышта, возакеш олта.

Кугурак шешкыже шыл кўшаш годым паре%огым саратен падышта, подышко пышта. Шинчалымат кудалта. Шо%ого кугыза ʘреш, но тугак шып ончен кия.

Изирак шешкыже, лашкам пўчкеден, шокшо шўрыш колта, шинчалымат ешара. Шо%ого кугыза тугак эскерен кия. Изиш гыч ко%огамбалже гыч кыштырге вола да шоналта: «Чылан шинчалым оптат гын, мыйже ʘрдыжтʘ кодшаш улам мо?» Тудат чывыштыш шинчалым подыш шавалта.

Шўрыштым кузе кочкыныт, кʘм титакленыт – ме колын огынал. (И. Аписаров семын) – 100 мут.

Ешартыш паша:

1. Текстысе тў%о шонымашым калыкмут дене каласыза.
2. *Погыненыт, тошкештмыштым, шоналта* шомак-влакым состав дене лончылыза.
3. *Сараташ* шомакым синоним дене алмаштыза.
4. *Куваже подышко вўдым опталеш, шыл падырашым, шинчалым пышта, возакеш олта* ойлончым синтаксически лончылыза.

Кʘгʘрчен курык

Молемше чодыра да тўзланыше олык дене пырля ялысе

иышат волгалтеш. Мланде топланыме почешак пасум пушкыдемдат, тудо пырчым ўдат. Леве йўр шыжалта, шурно нерештеш, тудат илаш тў%алеш. Озым К°г°рчен курык дене палыме лиеш, у жар вуйжым вожылын н°лталеш.

К°г°рчен курыклан путырак шуко ий. Мыняржым кугырак-шамычат огыт пале.

Тыште чылажат уло: писе мера%ожат кудалыштеш, шо%ошат шып соптыртата, чоя шы%ошалят нушкеш. Тўрл° кайык вычымата, чевер лыве-шамыч чо%оештылыт. Нуно чыланат шке суртыштышт улыт. Илышышт тыште пешак ямле.

К°г°рчен курык вуйжым кече деке н°лталеш, тудлан таум ышта.

К°г°рчен курыкым мыят пеш й°ратем. Ты курык чодыра илышым, йыраваш верланыше ял-влакым, нунын тазалыкыштым-эсенлыкыштым эскера, кертмыж семын шучко мардеж деч саклаш тырша. Ожнат тыге лийын, кызитсе пуламыр илышыштат тыгак. (З. Тимирбаева семын) – 110 мут.

Ешартыш паиа:

1. Текстым йылме могырым аклыза, стильым палемдыза.

2. Иктешлыше мутан икгай членан ойлончым возен лука, икгай член-влакым ончыктыза.

3. Пале мут ден лўм мутан сочетаний-влакым возен лука. *Модемше, тўзланыше* шомак-влак пале мут лийыт мо? Тидын нерген тунемме книгаште кузе каласыме?

4. Текст гыч мут ушалтме да мут мужырлалтме й°н дене лийше шомаклам пример шотеш возен лука.

Школ

Ял ше%огелне пу школ шинча. Тудо ке%оешше-тельже мўкш омарта гай гўжлен. Мыняр тукымын уш-акылжым волгалтарен, мыняр е%олан чапле корным почын. Тиде школым тунем пытарыше-влак кокла гыч шагалын огыл врач, туныктышо, инженер, агроном лийыныт. Но шукынжо шочмо ялешак вожым колтеныт: шурным куштат, вольыкым ончат.

Жап эртыме семын школ тоштемьн, шыгыремын. Илыш вес школым, кугуракым чо%оаш йодын. Чо%оеныт. Ош кермыч дене тугай полатым н°лтен шынденыт, эсогыл озанлыкыштыжат тетла тыгай уке. Кум пачашан, йытыра. Окнаж гыч ончалат гын, уло ял копаште улмо гай почылт возеш.

Кастене школ поснак с°ралын коеш. Тудо шўд° тул дене йолген шинча. Шке волгыдыжым торашке шара, яллан у тўсым пуа.

Салам, у школ!

Салам, у тунемме ий! (А. Новиков) – 108 мут.

Ешартыш паиа:

1. Текстын чо%алтме тўсшым (жанржым) ончыктыза (каласкалымаш, описаний, шонкалымаш але каласкален шонкалымаш).

2. Ик главный членан кок распространенный ойлончым возен лука.

3. Текст гыч сложный лўм мут-влакым возен лука, ышталтме й°ныштым умылтарыза.

4. *Но шукынжо шоцмо ялешак вожым колтеныйт: шурным кушмат, вольыкым ончат* ойлончым член шот дене лончылыза, могай ойлымаш ужаш улмыштым ончыктыза.

Ойган кож

Ик эрдене кожер ала-кузе чытырналтын колтыш. Тыгыде кож кокла гыч ала-кудыжын азапланыше йўкш° лекте:

– Адак толеш айдеме мемнан деке, ала-кудыланна ўмырым кўрлаш логалеш.

– Ачай, ончо, могай сылне кожым муынам, – йоча йўк чодырам пўчк°.

– Ужам, шинчат тыйын пўс°.

Тиде йўкым колын, кож-влак пуйто утыр туртыч, шўлышыштымат шылтышт. Айдеме тышке арам толын огыл. Тидеч вара нунын кокла гыч ала-кудыжлан илыш дене чеверласаш перна.

Чодырам шергылтарен, пўс° товар мотор кожын мogyржым сусыртыш, вараже тў% гычак кўрлын кудалтыш...

А вет У ий деч ончыч тыге мыняр изи кожын ўмырж° арам пыта. Икмыняр кечаш куанлан к°ра руэн налын кондат да пўртўслан э%огекым ыштымышт нерген шоналтат мо? «Чыла ойгыжо мемнан чонеш кодеш», – маннешт дыр кож-влак. (Г. Эшкинина семын) – 109 мут.

Ешартыш паиа:

1. Текстым йылме мogyрым аклыза, стильым палемдыза; сылнештарыме й°ным ончыктыза.

2. Текст гыч олмештыш мут-влакым возен лука, разрядыштым ончыктыза.

3. *Чытырналтын, ала-кудыланна, мogyржым* мут-влакым состав дене лончылыза.

4. Текст гыч вияш оян ойлончым возен лука, схемым ыштыза.

ВУЙЛЫМАШ

Умылтарен	
возымаш.....	3
«Марий йылме» предметым тунемме тун	4
содержаний.....	4
Урок шот дене тематический	8
планирований.....	8
Шинчымашым тест почеш	30
тергымаш.....	30
Шинчымашым тергаш кучылтшаш диктант-	39
влак.....	39

Учебно-методический изданий

Кузнецов Валерьян Васильевич
Кузнецова Нина Васильевна

МАРИЙ ЙЫЛМЕ

VI класс

Паша программе

Учебно-методическое издание

**Кузнецов Валерьян Васильевич
Кузнецова Нина Васильевна**

МАРИЙСКИЙ ЯЗЫК

VI класс

Рабочая программа

На марийском языке

**Редактор Г.И. Армякова
Компьютерная верстка И.В. Бурмановой**

Подписано к печати 12.09.2013. Бумага офсетная. Гарнитура Тип Таймс.
Усл.печ.л. 2,75. Учетно-изд.л.2,5. Тираж 300.

Отпечатано в ГБОУ ДПО (ПК) С «Марийский институт образования»,
424918, г. Йошкар-Ола, с. Семеновка, ул. Интернатская, 7.